

"קיימות עירונית"

תקצירי חוות הדעת

פרויקט **קיימות עירונית** מתנהל במכון ירושלים לחקר ישראל החל מחודש מאי 2013 ועתיד להימשך עד סוף שנת 2015.

הפרויקט מבקש לשנות ולהיטיב את **אורח החיים העירוני**, מתוך הבנה ששינוי קטן שיחול בדרך בה מנהלים תושבי הערים את אורח חייהם, עשוי להביא לשינוי גדול ומהותי ביחסים שלנו עם סביבתנו. לפיכך, מטרת הפרויקט הינה **קידום סגנון חיים עירוני מקיים**, אשר יתאים לתושבי מגוון ערים בישראל, זאת על-ידי גיבוש המלצות למדיניות ותוכניות פעולה לקידום אורח חיים עירוני מקיים בישראל. המלצות אלו יכוונו לבעלי עניין שונים.

הפרויקט אינו מבקש להתמקד בחידושים טכנולוגיים או במודלים כלכליים, כנהוג לרוב בניסיונות להתמודד עם המשבר הסביבתי, אלא שם את הדגש על **שינויי התנהגות** כמפתח ליצירת חיים מקיימים יותר.

בשלב א' של הפרויקט גובש צוות של עשרה מומחים בתחומם, במטרה להגדיר את המושג קיימות עירונית, על כל מרכיביו. רשימת התחומים כוללת: תחבורה, בדגש על תובנות התנהגותיות, עיצוב, קהילות, אנרגיה, כלכלה, מדיה חברתית, עולם העבודה, יוזמות חברה אזרחית, ואמידת קיימות עירונית.

מובאים להלן תקצירי חוות הדעת.

תקציר: עידוד תחבורה עירונית מקיימת- תובנות מתחום הכלכלה ההתנהגותית

פרופ' אראל אבינרי

בקרב העוסקים בתכנון הסביבה האורבנית מתגבשת הסכמה רחבה כי על מנת להביא לעירוניות מקיימת אין די בשינויים פיזיים במערכות התשתית העירוניות (כמו מערכות התחבורה). התמודדות אפקטיבית עם שינוי אקלימי, משאבי טבע ואנרגיה מתכלים, ומגוון רחב של אתגרים סביבתיים וחברתיים, דורשת שינוי במאפייני סגנון החיים העירוני בקרב תושבים וקהילות. הצורך בשינוי התנהגותי נחוץ במגוון עיסוקים ופעילויות – מגורים, עבודה, תחבורה, קניות ובילויים – ומקיף את כל רבדי החברה.

היבטים של שינוי התנהגותי וחברתי אינם זרים למתכנני ומעצבי הסביבה האורבנית, ובעבר נעשו מאמצים להשפיע על התנהגות מקיימת של תושבי העיר למשל באמצעות הגברת מודעות או שינוי עמדות כלפי התנהגויות מקיימות. מחקרים עדכניים מתחומי מדעי ההתנהגות, בעיקר בפסיכולוגיה קוגניטיבית ובתחום המתפתח של כלכלה התנהגותית, חושפים בפנינו תובנות על הגורמים המשפיעים על ההתנהגות האנושית. בעיקר מאוששת ההכרה כי התנהגות אנושית איננה מאופיינית באופן בלעדי על-ידי תהליכים לוגיים-רציונאליים של עיבוד מידע עובדתי; אלא היא במקביל מושפעת ההתנהגות ממאפיינים קונטקסטואליים של סביבת קבלת החלטות, שלא תמיד אנו מודעים אליהם באופן מלא,

ואנו נוהגים להתייחס אליהם באופן "אוטומטי". כך למשל אנו מושפעים מברירות מחדל המכוונות אותנו כלפי התנהגויות רצויות; אנו מושפעים מאסוציאציות רגשיות המעצבות את בחירותינו והתנהגויותינו; ואנו מושפעים מהטרמה (priming) - הפעלה של ייצוגים בזיכרון לפני ביצוע פעולה. באופן כללי, כאשר אנו עומדים לפני בחירת חלופה, אנו מושפעים לא רק מסט החלופות המוצגות לנו, על מאפייניהן הפיזיים, אלא גם מאופן הצגת החלופות.

ארכיטקטורת הבחירה (Choice Architecture), העושה שימוש בעיצוב הקונטקסט של סביבת קבלת ההחלטות, על מנת להביא לשינוי התנהגותי, הינו עקרון שהוצע ע"י Thaler & Sunstein בספרם 'Nudge', ואף חלחל אל מגוון תחומים מעשיים ועיצוב מדיניות בנושאים כמו חיסכון באנרגיה, קידום אורח חיים בריא, והתנהגויות תחבורתיות מקיימות. כך למשל, בעיצוב הרחוב העירוני ניתן להחדיר אלמנטים המשפיעים (דרך אסוציאציה רגשית או הטרמה) על מיתון תנועה (traffic calming), הפחתת מהירויות נסיעה והתחשבות במשתמשי דרך אחרים.

קיימת התעניינות הולכת וגוברת בשימוש בתובנות מתחומים אלה בעיצובם של כלים לשינוי התנהגות, ולעידודן של התנהגויות מקיימות. למרות שהיקף היישום מצומצם יחסית, מובאות בחוות הדעת המלאה דוגמאות, הן מהספרות האקדמית, והן מניסיון של ערים ברחבי העולם, בשילובן של תובנות מתחום הכלכלה התנהגותית בתכנון ועיצוב הסביבה העירונית. רוב הדוגמאות הינן בהקשר תחבורתי שנראה שזוכה לעניין רב. בנוסף, מביאה חוות הדעת דיון בהיבטי תחבורה מקיימת, בגישות "קשות" ו"רכות" לעידוד תחבורה מקיימת, ובחסמים והזדמנויות בהקשר זה בישראל.

תקציר: קיימות בעולם העבודה

מרכז מאקרו לכלכלה

חוות דעת זו עוסקת בארבעה נושאים עיקריים אשר איתם יש להתמודד על מנת לעבור לשוק עבודה עירוני מקיים: המעבר לעולם דיגיטלי, יוממות, צמיחה ורמת תעסוקה מקיימות ועבודה בת קיימא בכלכלה ירוקה.

מהנתונים אשר נסקרו עבור המשק הישראלי עולה שקיימים פערים גדולים על מנת שנוכל להגיע למצב של משק מקיים. רמת החדירה של טכנולוגיה מתקדמת נמוכה ולכן גם האוריינות הדיגיטלית. המגזרים החרדי והערבי סובלים ממצב זה בצורה קשה ביותר. רמת היוממות בישראל גבוהה מאוד, חלק ניכר מאוכלוסיית המדינה לא עובד ביישוב המגורים שלו, וחלה החמרה במצב זה בעשרות השנים האחרונות. מבחינת מספר שעות עבודה שבועיות נמצא שחלה ירידה לאורך השנים, בעיקר עקב חתימת הסכמים קיבוציים. במקביל נמצא שקיימים פערים גדולים בשעות העבודה בין המרכז לפרפריה, כנראה עקב רמות השכר השונות. מבחינת עבודה בכלכלה ירוקה, נמצא שישנו פוטנציאל נרחב ליצירת מקומות עבודה חדשים בישראל.

במחקר זיהינו מספר נקודות אשר דורשות התערבות ושינוי על מנת להביא לשוק עבודה מקיים יותר:

- יש להגביר את הנגישות לאינטרנט לאוכלוסיות ספציפיות, גם דרך הורדת מחירים וגם דרך הסברה ושכנוע ראשי המגזרים החרדי והערבי בחשיבות חיבור אוכלוסייתן לעולם הדיגיטלי.

- יש לסייע לאוכלוסיות מוחלשות בנגישות לאינטרנט דרך קורסים לאוריינות דיגיטלית ודרך הכשרות מקצועיות ייעודיות.
- יש לסייע למגזר העסקי לפתח עוד ועוד מקומות עבודה דיגיטליים אשר יחליפו את מקומות העבודה שייעלמו עקב אוטומציה.
- יש להגביר תכנון מעורב שימושי ולעודד את חיזוק מרכזי הערים הוותיקים כך שיווצרו יותר מקומות עבודה בקרבה לאזורי מגורים.
- יש לתמרץ את המעסיקים שלא לתת רכב "צמוד" ואת העובדים שלא לקחת רכב "צמוד".
- על המעסיקים לעודד שימוש בתחבורה ציבורית, באופניים ובהליכה ברגל.
- תוך תיאום ושיתוף פעולה בין הממשלה, המעסיקים וארגוני העובדים, יש לשנות את מבנה שוק העבודה כך ששעות העבודה לעובד ירדו ורמת התעסוקה הכוללת תעלה.
- יש להגביר את הגמישות התעסוקתית להורים כך שיוכלו לטפל בילדיהם.
- יש לעודד פיתוח מגזרים ותעשיות ירוקות שיפתחו את הכלכלה ויעסיקו עובדים רבים ככל האפשר.

שינויים בשוק העבודה חשוב שיעשו תוך שיתוף פעולה בין הכוחות החזקים הפועלים בסביבתנו: הממשלה, המעסיקים והעובדים. כל שינוי שיעשה בצורה חד צדדית מוריד את הסיכויים להשפעה חיובית ממנו.

תקציר: תרומתן של קהילות עירוניות לאורח חיים מקיים

ד"ר שי בן יוסף

מטרתה של סקירה זו לסייע לעיצוב מדיניות לפיתוח קהילות מקיימות בערי ישראל. קיומן של קהילות עונה על צורך אנושי להשתייך, לקיים קשרים חברתיים משמעותיים, להתארגן ולהשפיע על איכות ואורח חיינו. קהילות עירוניות במאה ה-21 מתקיימות במגוון דפוסים ומתארגנות סביב מאפיינים שונים ובדרכים שונות. ישנן קהילות רופפות והדוקות, פנים אל פנים ווירטואליות. נקודת המוצא להתייחסות לקהילה במסמך זה היא גיאוגרפית-אוכלוסייה החיה בסביבה עירונית, המהווה שכונה או רובע. למרות נקודת מוצא זו, הכוונה כאן הינה לקהילות המתגבשות במגוון דרכים- על בסיס עניין משותף, כגון עיסוקי פנאי, זהות משותפת (כגון קהילות דתיות), או כל סיבה אחרת.

בפתח הסקירה נעמוד על דמותה של הקהילה, הצורך האנושי בקהילות והדרך בה הוא מתממש במרחב העירוני. לאחר מכן נפרט את הסיבות המניעות רשויות ממשל ועיריות לפתח קהילות במרחב העירוני. סיבות אלו כוללות: קהילות כדרך להעלאת מחויבות והשתתפות אזרחית בפיתוח ושימור העיר, שימוש במשאבי הקהילה והשפעתה לתכנון וביצוע פרויקטים עירוניים וקידום תחומי עשייה כגון חינוך, בריאות, בטחון אישי ועוד, ולבסוף- הקהילה כמקור לאיכות חיים ולסביבה מקיימת.

המאמץ לחולל קהילות עירוניות מקיימות נועד לאפשר לנו ולדורות הבאים קיום מכובד. מאמץ זה מחייב פעולה מקצועית, עקבית ומשולבת של גורמי ממשל, חברה אזרחית, המגזר העסקי ובראש ובראשונה, אנשי הקהילות עצמם. בסקירה נציע כי היכולת של קהילות עירוניות לפתח אורח חיים מקיים מושתתת על היסודות הבאים: אמון במנהיגות, שימוש

מושכל במשאבים חומריים, פיתוח יכולות יוזמה והתארגנות, פיתוח הון חברתי, קשרים ותקשורת בתוכה ועם סביבותיה ופיתוח תרבות של קיימות.

החלק האחרון בסקירה יוקדש להיבטים המעשיים של פיתוח קהילות עירוניות מקיימות. תחילה נציג את החסמים והמנופים לשינוי. החסמים: תמריצים שגויים, תרבות הצריכה, דחיינות בפני סיכון, הפרטת המרחב הציבורי ודימוי מרוחק. המנופים: מעבר מ'עולם המערכת' לעולם החיים', מעבר מנורמות השוק ליחסים קהילתיים, חברת הקוד הפתוח, ניו מדיה, תכנון אורבני והצורך בקהילה.

בהמשך נתווה דרכים מעשיות לקידום התפתחות קהילות עירוניות מקיימות, הכוללות ארבע אופציות אסטרטגיות: פיתוח יכולות קהילתיות, תכנון ועיצוב מדיניות, מחאה לשינוי חברתי ורפורמה חברתית (קואליציה של סוכני שינוי), וששה עקרונות פעולה: הסתמכות עצמית, התבוננות קהילתית, גישות ושיטות לפיתוח וארגון קהילתי, קשרים ותקשורת איכותיים (פנימיים וחיצוניים), הכללה (מרחב משותף ומקום לשונות), הרחבת טווח ההזדמנויות.

לבסוף נסקור 'סוכני שינוי' פוטנציאליים, אשר השתתפותם חיונית לקידום קהילות עירוניות מקיימות.

תקציר: עיצוב ככלי לקיימות עירונית

מיכל איתן

מומחים לקיימות ולאסטרטגיות קיימות מנסים למצוא דרכים לשמירת איכות חיים שאינן כרוכות בצריכה של מוצרים. מטרה כזו נחשבת למורכבת ושאפתנית בחברות הצרכניות המערביות, אולם גם בחברות אחרות, שאינן צורכות כיום באותה הרמה אך בהחלט צועדות לעבר רמת צריכה מערבית בצעדי ענק. מומחים מדיסציפלינות שונות מעריכים כי על מנת לשמר ולהגן על משאבי כדור הארץ מפני אסון יהיה על החברה האנושית לקצץ בצורה דרסטית את הצריכה הנוכחית במערב. בנוסף, מזהירים המומחים, יש צורך אקוטי למצוא דרכים יצירתיות כדי להציע אסטרטגיות חדשות לחברות מתפתחות שלא נמצאות עדיין ברמת צריכה המסכנת את העולם.

מאז המהפכה התעשייתית השתמשו מעצבים בכלים שונים כדי לעודד צריכה, ליצר מוצרים נחשקים ולמצוא עוד ועוד צרכים שיתמלאו באמצעות מוצרים. בשנים האחרונות, עם העמקת ההבנה כי לא ניתן יהיה להמשיך באותה הדרך, יותר ויותר מעצבים מוצאים דרכים להשתמש בידע ובהבנה הנרחבים שלהם על מנת לצמצם צריכה. בעולם שהוא סופי ובמציאות שבה תושבי העולם צורכים כיום הרבה מעבר ליכולת ההתחדשות של משאבים רבים, יש צורך בחשיבה עמוקה על תהליכי החיים ושינוי הרגלי חיים. ההתמקדות בשינוי התנהגות נדרש לא רק משיקולים סביבתיים הדואגים למשאבים מסוימים, אלא גם בשל ההשפעות החברתיות והתרבותיות שתרבות הצריכה מייצרת.

90% מההחלטות על קיימות המוצר מתקבלות בתהליך העיצוב – החל מבחירת החומרים, תהליכי היצור והשינוע ועד דרך השימוש במוצר. תהליכי העיצוב, שבעבר כונו בעיקר להגברת הצריכה והשימוש המוגבר, מתחילים בשנים האחרונות לנצל את כוח ההשפעה הנרחב הזה ולפתח פתרונות המכוונים לשינוי התנהגות ואורח חיים. עיצוב יכול לא רק להאט

את גלגלי מכונת הצריכה המשומנת, אלא גם ליצר פתרונות חדשניים שיאפשרו צמצום צריכה ויצירה של תהליכים חדשים של צריכה מקיימת.

הזירה העירונית היא אחת הזירות המשמעותיות ביותר בהם כלי עיצוב ומתודולוגיות של עיצוב משמשים כמכשירים ליצירת מציאות אחרת. דוגמה מרכזית היא התחרות היוקרתית – "בירת העיצוב של העולם", בה נבחרת עיר לשמש כבירת עיצוב עולמית המשתמשת בעיצוב ככלי לשינוי חברתי, כלכלי וסביבתי. בימים אלה משמשת קייפטאון שבדרום אפריקה כבירת העיצוב וניתן לראות דוגמאות שונות בהן העיצוב שימש כלי לשינוי התנהגות ולהגברת הקיימות במרחב העירוני.

בין המתודולוגיות המגוונות של עיצוב מוצר המופנות בימים אלה לצמצום צריכה, המשמעותית ביותר היא אוסף הכלים העיצובי המכוון לשינוי התנהגות. בשימוש שלוש קבוצות של כלים:

- איפשר (Enabling) – יצירת מצב שבו ההתנהגות הרצויה אפשרית למשתמש על ידי הפיכתה לפשוטה יותר או נגישה יותר;
 - הגבלה (Constraining) - בתבנית זו, מייצר המעצב מצב שבו התנהגות מסוימת מוגבלת או לפחות קשה יותר להשגה;
 - והנעה (Motivating) – תבנית המשתמשת בחיזוקים חיוביים ומנסה להניע את המשתמש לביצוע ההתנהגות באמצעות מתן ידע, חינוך, תמריצים ושינוי גישה. זוהי גישה המנסה להפוך את ההתנהגות הנחוצה לנורמה. זוהי תבנית שנותנת יותר כוח למשתמש, יחסית לשתיים האחרות.
- המאמר יסקור את השיטות השונות ויצג כלים המאפשרים למעצבים לסייע ביצירת עתיד מקיים יותר בסביבה האורבנית בישראל.

תקציר: מדיה חברתית וקיימות

נמרוד דוויק

מחקר זה מתמקד ומציג אופנים בהם מדיה חברתית יכולה לשמש כסוכן לשינוי חברתי ולעודד אימוץ של קיימות אצל קהלים שונים. המחקר מתייחס למדיה חברתית כמגוון רחב של אפליקציות רשת ומובייל הממוקדות בגולש ובעולמו החברתי. הטכנולוגיות שתחום זה יצר, לצד התפתחויות טכנולוגיות נוספות, הובילו לשינוי מעמיק באופן בו הקהל צורך, אוגר ומחליף מידע. כמו כן חל שינוי באופן בו מתקשר הקהל עם מוסדות כלכליים, תרבותיים וממשלתיים. המחקר מציג את התחום בדגש על השוק הישראלי. הוא מתמקד בפער הדורות והפער הדיגיטלי ומציב את דור ה-Y בתור קהל היעד המרכזי לטובת עידוד שינוי חברתי ואימוץ קיימות. המחקר מציג את הדילמות שעולות מהשימוש במדיה חברתית כסוכן שינוי, בדגש על ביקורת מגוונת והכשלים שעולים מהשענות בלעדית על התחום. בנוסף, במסגרת המחקר מוצגים מקרי בוחן שונים של חברות, קמפיינים וגופים שונים בישראל.

תקציר: שינויים מן האמצע החוצה בתחום האנרגיה לכיוון קיימות עירונית

ד"ר יעל פרג

חוות הדעת בוחנת דרכים להפחתת הביקושים לחשמל במגזר העירוני – ממשקי הבית ורשויות העיר – ולהגברת יצור חשמל וחום באופן מקיים מאנרגיות מתחדשות במגזר זה. במילים אחרות, הפרויקט מתמקד ביצירת נגוואטים ומגוואטים ירוקים. נגוואט (Negawatt) היא יחידת אנרגיה וירטואלית המייצגת את כמות האנרגיה שנחסכת כתוצאה מהתייעלות אנרגטית, שינוי התנהגותי, או גורם אחר. הפרויקט מצביע על האתגרים והחסמים לשינוי דפוסי הצריכה והיצור, כמו גם על ההזדמנויות, ומציע אסטרטגיות התמודדות עם חסמים אלה.

כיום מקורות אנרגיה מתחדשים מודרניים מהווים אחוזים בודדים בלבד מסך הדלקים ליצור חשמל. על מנת שמקורות אלה יהיו מסוגלים להחליף את הדלקים המאובנים, לא די בהקמה של תחנות כוח המייצרות חשמל ממקורות מתחדשים, יש צורך גם בהפחתה משמעותית של הביקושים לחשמל. לשם כך נדרשת השתתפות – פעילה וסבילה – של ציבור הצרכנים השונים. כ-30% מצריכת החשמל מגיעה ממשקי בית, וזו נמצאת בעליה, בשל גידול האוכלוסין והעלייה ברמת החיים. הפחתת צריכה ממשקי בית מאתגרת במיוחד, משום שממשלות נוטות שלא להתערב בהחלטות האזרחים הנוגעות לצריכת אנרגיה בבתיהם.

בזירת המדיניות על פי רוב מתנהל הדיון בנושאי האנרגיה בכלל והחשמל בפרט במונחים של טכנולוגיה, עלויות הספק (קילוואטים) ואנרגיה (קילוואט שעה, קוט"ש). בעוד שמונחים אלה מתאימים לחברות חשמל, לרגולטורים ולטכנאים, הם זרים לרוב הצרכנים. בחיי היומיום איננו צורכים אנרגיה, אלא שירותי אנרגיה. בפועל אנחנו לא מעוניינים בהספק של המזגן שברשותנו או בכמות הקוט"ש שצרכנו ביום במשק הבית. מעניינים אותנו שירותי האנרגיה – בית מואר ונעים, מקלחות חמות ומשקאות קרים.

שיפור התייעלות האנרגטית נתפס כמטרה שבאופן יחסי קל להשיג באמצעי מדיניות. אחת הסיבות לכך היא שהטכנולוגיה קיימת ולכן החסם המשמעותי לשיפור התייעלות האנרגטית הוא החסם הכלכלי, אותו ממשלות יכולות להסיר על ידי מתן סובסידיות, או תמריצים כלכליים אחרים. יחד עם זאת, מחקרים שעוסקים באפקט הריבאונד (rebound effect) מצביעים על כך שחלק מהכסף שנחסך כתוצאה מהשיפור בטכנולוגיה משמש לצריכה מוגברת של שירותי אותו מוצר או שירותים צורכי אנרגיה חדשים, ועל פי רוב, פוטנציאל החיסכון באנרגיה בפועל נמוך מזה התיאורטי. בנוסף, למשק הבית נוספים מכשירי חשמל חדשים, ולמרות השיפור בהתייעלות, צריכת החשמל הכוללת גדלה. לכן, בד בבד עם הפניית משאבים לשיפורים טכנולוגיים והגברת התייעלות, יש לפעול גם בכיוונים נוספים על מנת להביא להפחתת הצריכה והגברת יצור האנרגיה הירוקה.

מבחינה קונספטואלית, את החסמים לשינוי ניתן לחלק לשני סוגים – 'רצון' או 'נכונות' (agency) ו'יכולת' (capacity). התייעלות אנרגטית נתפסת כקלה להשגה ואטרקטיבית בעיני מקבלי החלטות, כיוון שהם מניחים ש'הרצון' ו'הנכונות' להתייעלות קיימים בציבור וכי החסם ל'יכולת' הוא בעיקרו כלכלי. לפיכך, החסם העיקרי שיש להסיר על מנת ליצור צימוד בין 'נכונות' ל'יכולת', לפי ניתוח זה, הוא חסם המחיר ולכן מירב המאמצים מופנים להסרתו. אין ספק כי הסרת החסם הכלכלי חשובה, אולם ההתמקדות בהיבטים הכלכליים בלבד מתעלמת מהגורמים האחרים המשפיעים על צריכת החשמל במשקי הבית – גורמים שאינם קשורים לעלויות ותועלות כלכליות, אלא להרגלים, נורמות, ערכים והעדר אלטרנטיבות מועדפות.

הספרות העוסקת בשינויים נוטה לחלק אותם לשינויים שמגיעים מלמעלה למטה (top down), למשל על ידי הרגולטור, ולשינויים שמגיעים מלמטה למעלה (bottom up), למשל

על ידי התארגנויות מקומיות של אזרחים. אנו רוצים להציע פרספקטיבת ניתוח חדשה: שינוי שבא מהאמצע-החוצה (middle out). פרספקטיבה זו מתמקדת בסוכני שינוי שהם שחקני אמצע, ובאופן שהם יכולים להניע ולתמוך בשינוי ולהשפיע כלפי מעלה (על מקבלי החלטות), כלפי מטה (על הצרכנים) ולצדדים (על שחקני אמצע אחרים). שחקני אמצע אינם רגולטורים, יצרני חשמל או, צרכני חשמל, אלא שחקנים אשר משפיעים ומעצבים את האופן בו אנו צורכים חשמל במשקי הבית. שחקנים אלה יכולים להשפיע על רמות ה'נכונות' והיכולת של שחקנים אחרים באופנים ייחודיים להם, ובדרכים שממשלות מחד ואזרחים מן השורה מאידך אינם יכולים. לא אחת סוכני שינוי אלה אינם מזוהים על ידי מקבלי החלטות והפוטנציאל שלהם מפוספס, וכך גם זיהוי חסמים ומכשולים לשינוי, אותם הם יכולים להציב.

שחקני אמצע כוללים למשל ארכיטקטים ואנשי מקצוע אחרים מתחום התכנון והבניה. אלו מתכננים ובונים את החללים בהם אנו צורכים שירותי אנרגיה (כגון תאורה ואיקלום) והחלטות העיצוביות שלהם, כמו גם בחירת החומרים לבנייה, משפיעים באופן משמעותי על כמות החשמל אותה נצרוך וכן על היכולת שלנו, כדיירים, לעשות שימוש במבנה שלנו על מנת ליצר אנרגיה מתחדשת. סוג אחר של שחקני אמצע הם סוכני שינוי המשפיעים על סגנון חיים (lifestyle) ומעצבים נורמות חברתיות של צריכה ויצור שרותי אנרגיה. שחקני אמצע מסוימים יכולים להציע, ואף לספק, פלטפורמות לצריכה משותפת (collaborative consumption), שיתופי פעולה בין גופים שונים, יצירת אלטרנטיבות לשירותי אנרגיה שמקורן אינו ברשת החשמל וכן להציע חידושים הרלוונטיים ומתאימים לצרכנים בקהילות שלהם.

חוות הדעת בוחנת את תפקידם של שחקנים שונים בזירה העירונית כסוכני שינוי שיכולים להשפיע מהאמצע החוצה על יצור מגוואטים ירוקים ונגוואטים, ומתמקדת בתפקידן של עירויות ורשויות מקומיות. ההשפעה של עירייה כשחקן אמצע יכולה להיות משולשת: למטה, על אזרחים וצרכני אנרגיה אחרים בתחומה; לצדדים, על פרופסיונלים בתחום הבנייה ואחרים הפועלים בה ועל עירויות אחרות; ולמעלה, על הממשלה וחברות האנרגיה. עירויות מכירות טוב יותר מהממשלה את המאפיינים החברתיים והנורמטיביים של תושביהן ואת הריבוד החברתי, הפיזור הגאוגרפי, הדמוגרפי, הכלכלי, הדתי והתרבותי של תושביהן. עירויות נמצאות בעמדה טובה לזיהוי צרכים ואילווצים ספציפיים של קבוצות מסוימות, כמו גם למתן פתרונות מותאמים להן. עירויות יכולות גם לתרום לזיהוי, קידום והקמה של קבוצות מקומיות המעוניינות להשפיע ולקדם יצור מגוואטים ירוקים ונגוואטים ולתמוך בהן, תוך שימוש במשאבים הייחודיים לעירייה ולזירה המקומית.

תקציר: חוות דעת כלכלית

מרכז מאקרו לכלכלה

נקודת המבט הכלכלית הנפוצה לגבי צריכה ולגבי רווחת הפרט והחברה נוטה להתעלם מגורמים מבניים משמעותיים. לדוגמה, שיעור גדול מתוך הצריכה נעשה באופן בלתי מודע, כגון תשלומים לספקי שירותי ביטוח ותשתיות. בנוסף, צרכנים אינם תמיד שחקנים מרצון בתהליך הצריכה, ונעולים במקרים רבים בתוך דפוסי צריכה בלתי מקיימים, על ידי נורמות חברתיות, אילוצים מוסדיים ואינטרסים עסקיים. דרושה נקודת מבט כלכלית חדשה, המשקפת ערכים של קיימות.

הנתונים הקיימים לגבי צריכת משקי הבית בישראל מלמדים כי ב-15 השנים האחרונות חלה ירידה בצריכת מזון. שנים אלה התאפיינו גם בחוסר ביטחון תזונתי נרחב אשר שמר על היקפו, כך שהירידה בצריכה הייתה בעיקר של מזון "מותרות". בנוסף נרשמו ירידה בצריכת סיגריות ועלייה בשיעור הבעלות על מוצרי חשמל רבים ועל מכונות. כמו כן, אנו עדים בעשורים האחרונים להתרופפות הקשר בין צמיחה לצריכת אנרגיה, בשל התייעלות אנרגטית ובשל התרחבות מגזר השירותים. מגמה חשובה נוספת הינה הגירה של המסחר מחוץ למרכזי ערים, בעקבות התושבים.

שינויים בהרגלי הצריכה נדרשים בשלוש רמות: רמת המוצר, בה מחליפים מוצרים באלטרנטיבות ידידותיות יותר לסביבה; הגדרה מחודשת של צרכי הצרכן ופעילויות הצריכה לתפיסה מקיימת יותר; והפחתה של צריכת יתר, הדורשת שינוי מהותי ויסודי של אורח החיים ושל בסיס המערכת הכלכלית הנוכחית. אסטרטגיה כלכלית חדשה לצריכה מקיימת תגלם בתוכה לוקליזציה, הפחתת טביעת רגל אקולוגית, בניית קהילות, פעולה קולקטיבית ובניית מוסדות חברתיים וכלכליים חדשים.

למרות שבמערכת הכלכלית הישראלית הנוכחית קיימים כלים המסוגלים לסייע ביצירת חיים עירוניים מקיימים בישראל, כגון מיסים על מוצרים לא מקיימים מסוימים, הם אינם מעוצבים מראש על מנת להשיג מטרה זו ויש צורך בתיאום ביניהם לכיוון זה. מעבר לכך, המערכת הכלכלית הנוכחית מעודדת אורח חיים מקיים רק במידה והוא מסוגל להביא לכדי רווח פרטי.

במחקר זה זיהינו מספר נקודות התערבות כלכליות שיכולות להביא לשינוי:

- שיתוף פעולה לעידוד צריכה מקיימת וחכמה בין רשויות מקומיות לבין בתי עסק מקומיים וחברות תחבורה ציבורית.
- מס קניה על מוצרי חשמל המשקף את היעילות האנרגטית שלהם, היטלים על שימוש בתי במים וחשמל מעבר לרמת שימוש סביר וסבסוד מוצרי מזון בריאים ומקיימים.
- מגבלות תנועת כלי רכב באזורים עירוניים כאשר רמת זיהום האוויר עוברת סף מסוים.
- הנחות באגרת רישיון עסק והיטלים דומים לעסקים העומדים בתקן סביבתי ומקיימים.
- היטלים על מתחמי חוצות וקניונים המשקפים את השפעתם הסביבתית, עידוד בנייה קומפקטית במרכזי ערים תוך עירוב בין שטחי מגורים למסחר והקמת "מרכזי קניות מקיימים".
- הקמת מרכזי מידע, ייעוץ וסיוע לעסקים קטנים ובינוניים ויצירת רשתות של שיתוף פעולה ביניהם.

לבסוף, יש לקחת בחשבון כי למוסדות הממשל המקומי בישראל היקף מצומצם של סמכויות, דבר המהווה חסם להתפתחות אורח חיים מקיים ברמה העירונית, וכי נדרש שינוי תפיסתי בקרב הרשויות המקומיות.

תקציר: עשייה מקומית לקידום אורח חיים מקיים בארץ ובעולם

צוות מרכז השל: ליה אטינגר, ליאת גולן, לילי פרידלר ואורלי רונן

שיח הקיימות הוא צעיר והתפתח מאד בשני העשורים האחרונים. משיח של פעילים סביבתיים ואנשי אקדמיה הוא הפך רווח בקרב מקבלי החלטות בכל הדרגים, בקרב אנשי עסקים ובמיוחד בתאגידים בינלאומיים. אך ההתקדמות ביישום פרקטיקות של קיימות אינה מספיקה על מנת להדביק את קצב ההתדרדרות של המערכות תומכות החיים של כדור הארץ. למרות ההתקדמות הטכנולוגית, הוועידות הבינלאומיות, ההתחייבויות שמדינות רבות לקחו על עצמן, הרגולציה שהוחמרה, והפעילות beyond compliance של תאגידים, מה שנעשה אינו מצליח לשנות את המגמות, וזאת על אף שיש הסכמה בינלאומית רחבה שחייבים לשנותן.

לעומת זאת יש התקדמות רבה בפעילות בשטח של אזרחים, ארגונים וקהילות. פעילות כזו, מקדימה כנראה הן את המחקר האקדמי והן את הפעילות הנובעת ממדיניות המוכתבת מגבוה – מרמת המדינה או מהסכמים בינלאומיים, ולכן כדאי וראוי להתעמק בה וללמוד אותה.

בעבודה זו ביקשנו להציג ולנתח מבחר דוגמאות לשינוי עמוק ומהותי מתחומים שונים של עשייה מקומית מקיימת בארץ ובעולם, במטרה לזהות מהם העקרונות המנחים לקידום הקיימות ברמה המקומית. הבנה כזו יכולה לסייע לבניית מדיניות שתתמוך ותעזור להצמיח פעילות מקומית מקיימת בקנה מידה רחב. חיפשנו פרויקטים בשטח שלא רק מפתחים פתרונות יצירתיים לבעיות אלא גם מהווים השראה ופותחים אפיקים חדשים לכוחות היצירה העצומים הקיימים במאה ה-21, לחיפוש אקטיבי של פתרונות לשאלות הקיימות.

לצורך בניית מקבץ הדוגמאות למסמך נעזרנו במאגרים של best-practices, במיזמים זוכי פרסים על קידום קיימות מהעולם, במאגר הדוגמאות מהארץ שנצבר בעשייה המתמשכת של המרכז לקיימות מקומית במרכז השל, וכן במיזמים שנאספו לצורך הכנת דו"ח האופטימיות של מרכז השל, המנסה ללמוד מהצלחות ולשים זרקור על יוזמות חברתיות מעוררות השראה.

לבחירת המיזמים המוצלחים ביותר להצגה במסגרת מסמך זה, הגדרנו מצפן ערכי אשר עומד לתפיסתנו בבסיס הסתכלות רחבה של קיימות, ואשר כלל את המרכיבים הבאים: שיקום וטיפול נחלת הכלל הטבעית והחברתית, צמצום פערים כלכליים ומיגור עוני; קידום שלומות (Well-Being); חיים משמעותיים (מימוש עצמי ותרומה לכלל); אזרחות פעילה; חיבוריות וקשר בין אדם לטבע ובין אדם לחברו; טיפוח המגוון הטבעי והתרבותי ושקיפות.

הדוגמאות הנבחרות הן יוזמות אשר קידמו לפחות שלושה ערכים של קיימות רחבה. בנוסף, מסקירת הדוגמאות עלו עקרונות פעולה אשר אפיינו את המיזמים הנ"ל, כגון: מסגור רעיוני חדש, מודל תרבותי פורץ דרך, טיפול בבעיות במעלה הזרם, פעילות המחזקת קהילה, התייעלות רדיקלית במשאבים ועוד. הדוגמאות שבחרנו להציג, מביאות לידי ביטוי לפחות 4 עקרונות פעולה.

לסיכום, בעבודה זו ניסינו, כאמור, לברר מהו המצפן הערכי ומהם עקרונות הפעולה של יוזמות מקומיות המקדמות קיימות רחבה. המיפוי שלנו הוא מיפוי ראשוני. אנחנו מציעים מתווה לבחינת יוזמות, ומקווים שיתרום לתהליך של למידה הדדית של מובילי שינוי וניתן

יהיה לגזור ממנו הצעות למדיניות, שתסייע ליוזמות לקיימות רחבה לפרוח, להתרבות ולגרום לשינוי תרבות רחב היקף – מעבר לתרבות מקיימת.

תקציר: יוזמת הטרנזישן

יואב אגוזי

חוות הדעת עוסקת ביוזמת הטרנזישן בפרט ובחשיבות הפעילות הקהילתית - שורשית (grass-root) בכלל בנושאי הקיימות. בשונה מזווית הראייה המקובלת להובלת שינויים מלמעלה-למטה, חוות הדעת מציגה חזון עירוניות מקיימת מזווית הראייה של האזרחים, ואת יוזמת הטרנזישן כמודל לדוגמה להתארגנותם. יחד עם זאת, בחוות הדעת מוצגת חשיבות התמיכה של גורמי הממסד ביוזמות כאלו.

יוזמת הטרנזישן (באנגלית Transition Initiative נקרא לעיתים גם "ערי מעבר") היא התארגנות קהילתית-מקומית של תושבים, הפועלים לחיזוק הקהילה ויכולתה להתמודד עם משברים ושינויים (סביבתיים ושאינם סביבתיים). יוזמת הטרנזישן פועלת מאז 2006 והתפשטה באופן "ויראלי" למעל ל-1000 קהילות ברחבי העולם, ולאחרונה גם בישראל, המקושרות ברשת של שיתוף והפצת מידע.

המילה טרנזישן מתארת תהליך של שינוי/מעבר. בהקשר הזה מדובר במעבר רצוני אל עתיד טוב יותר, בו נהיה תלויים פחות בדלקים מאובנים ובמערכות הפוגעות באדם ובסביבה. הדגש הוא על תהליך מודע ורצוני של מעבר, להבדיל משינוי חד המגיע עם משבר.

ליוזמת הטרנזישן מודל עבודה דינמי, שמפותח מתוך הניסיון המצטבר של היוזמות בעולם. המודל משכיל לשים דגש על רבדים שונים של הפעילות, דינמיקת הפעילים והתהליכים האישיים שהם עוברים.

עקרונות ומושגי מפתח בפעילות יוזמת הטרנזישן:

1. מקומיות - העדפה ותמיכה במוצרים/עסקים/שירותים שמקורם בקהילה או בקרבתה.
2. חוסן קהילתי - חוסן קהילתי הוא תהליך טוויית הקשרים, המשאבים ויכולות ההסתגלות שישמשו קהילה בזמן משבר. חוסן קהילתי בהקשר הטרנזישן הוא חשיבה מחדש על המערכות בהם תלויה הקהילה שלנו, ומציאת פתרונות מקומיים לחיזוק הקהילה ושיפור עצמאותה. חיזוק החוסן הקהילתי אינו מצב הכנה לאסון, אלא חלק מדרך הפעולה להגשמת עתיד בר-קיימא, ופרקטיקה ליצירת איכות חיים בשגרה.
3. עבודה בקנה מידה קהילתי-אינטימי - יוזמת הטרנזישן מושתתת על קהילה גיאוגרפית, בקנה מידה אינטימי. לכן בעיר לא ניתן לעבוד בקנה מידה של עיר שלמה, אלא על בסיס של שכונה/בלוק/רובע.
4. חזון עתיד חיובי - יוזמת הטרנזישן מציעה לקחת כנקודת מוצא עתיד טוב יותר לאנושות ולסביבה, תוך התחשבות בחוקי המשחק המשתנים. ההתייחסות לעתיד חיובי מאפשרת לפעילים לראות אפשרות חיובית בעשייתם, לטפח תקווה בתוך עשייה שיכולה להיות מאוד מתישה, ולפעול באופן פרו-אקטיבי ליצירת שינוי.
5. יצירת השינוי מלמטה-למעלה, תוך כדי בניית קשרים ושיתופי פעולה - יוזמות הטרנזישן פועלת כיוזמה שורשית של תושבים פעילים הלוקחים אחריות על חייהם ומניעים תהליך

ופעולה. במודל העבודה של יוזמת הטנזישן יש דגש על יצירת שיתופי פעולה עם גורמים מגוונים ומציאת מכנה משותף לעשייה איתם.

חוות הדעת מציגה גם מסגרת תיאורטית המדגישה את החשיבות של חיזוק האלטרנטיבות הצומחות "מלמטה" (נישות), ואת המאפיינים המרכזיים ביוזמות מוצלחות מסוג זה. בנוסף מוצגות המלצות לפיתוח יוזמות טרנזישן ו/או יוזמות שורשיות אחרות לקיימות במסגרת עירונית.

תקציר: אמידת קיימות עירונית-סקירת גישות וכלים

ד"ר מידד קיסינגר וענת דור

מרכיב חשוב בגיבוש צעדים אשר יקדמו קיימות עירונית הוא האפשרות לאמוד ולהעריך את מידת הקיימות, ולתכנן בהתאם לכך צעדי מדיניות רלוונטיים. אמידה זו צריכה לבחון היבטים שונים של הקיימות העירונית, לאמוד את השלכות הפעילות העירונית בקני מידה שונים, את התרומה של 'שחקנים' שונים במרחב העירוני ומחוצה לו, ולשמש ככלי עזר לבחינת התרומה של צעדים שונים לקידום הקיימות העירונית. המסמך 'אמידת קיימות עירונית - סקירת גישות וכלים' כולל שלושה חלקים עיקריים: (1) סקירת ספרות העוסקת בצורך לאמוד קיימות עירונית, ובהיבטים שונים של אמידה זו, תוך מתן דוגמאות למגוון כלים אשר הולכים ומתפתחים ברחבי העולם במהלך השנים האחרונות. הסקירה מציגה הן את הניסיון לאמוד קיימות תוך התייחסות לשלושת עמודי התווך המקובלים - סביבה, חברה וכלכלה, והן גישות המתמקדות בפן הביו-פיזי של הקיימות העירונית. (2) חלקו השני של המסמך סוקר 25 מערכות אינדיקטורים ואינדקסים לקיימות בהם נעשה שימוש ברחבי העולם. המערכות הנסקרות כוללות שילוב של מערכות שפותחו על ידי ערים וארגונים מקומיים, עם מערכות שצמחו מתוך מחקר אקדמי, ומערכות אשר בהן עושות שימוש רשויות לאומיות ובין לאומיות. הסקירה מציגה בקצרה כל אחת מהמערכות ומתמקדת במרכיבי הקיימות השונים אליהם מתייחסת כל מערכת ומערכת. (3) ברוח פרויקט קיימות עירונית, מתמקד חלקו השלישי של המסמך באינדיקטורים אשר מתייחסים ומציגים מרכיבים התנהגותיים, כפי שהם עולים במערכות שנסקרו. שילוב בין החלקים הנ"ל ותובנות העולות מסקירה זו יאפשרו לצוות הפרויקט לזהות אינדיקטורים אשר יכולים לשמש לאמידת הקיימות העירונית בישראל, ולשינוי התנהגות שיביאו לקידומה.